

ผมมาหาท่านวันนี้ จุดประสงค์อยากเรียนถามข้อข้องใจบางอย่าง หากเป็นการไม่บังควรกรุณาท่านเตือนผมด้วย ผมขอเริ่มเรื่องเลยทีเดียว คือ บางคนพูดว่า มรรค ผล นิพพานไม่มี แต่บางคนก็ว่า มรรค ผล นิพพานมีอยู่ ขอให้ปฏิบัติไปเถอะ ดังนี้ไม่ทราบว่าจะให้เชื่อทางไหนดี เลยตัดสินใจไม่ลงสนธิได้ว่าจะควรเชื่อและยึดถือทางไหนดี ขอความกรุณาท่านวินิจฉัยและตัดสินใจให้ด้วย หวังว่าช่วยโปรดสัตว์ผู้โง่เอาจุณ

เท่าที่ฟังเขาพูดแล้วต่างคนต่างถูกไม่มีข้อแย้งเขา เพราะถ้าไม่มีผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามรรคก็ไม่มี ผลก็ไม่เกิด นิพพานก็ไม่ปรากฏ ถ้ามีผู้ปฏิบัติตาม มรรค ผล นิพพานก็มี เพราะธรรมทั้งสามนี้เกี่ยวเนื่องกัน อาตมาเองก็ไม่ได้เป็นเจ้าของของมรรค ผล นิพพานแต่ผู้เดียว พอจะหยิบยื่นให้คนนั้นและกีดกันคนนี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนสัตว์โลกก็เพื่อความดี มีมรรค ผล นิพพานเป็นจุดสุดยอด ด้วยหลักแห่งนิยานิกรรมทั้งมวล มิได้ทรงแสดงไว้ด้วยความแตกแยกระหว่างมรรคคือข้อปฏิบัติ กับผลอันจะพึงได้รับไม่ลงรอยกัน พระองค์สอนให้ดำเนินเหตุเพื่อผลทั้งนั้น ไม่เคยสั่งสอนเหตุเพื่อความล้มละลายแห่งผลเลย ฉะนั้นธรรมที่ประกาศสอนไว้จึงเพื่อมรรค ผล นิพพาน โดยสมบูรณ์ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่ศาสดาป่าเถื่อน พอจะทรงสั่งสอนสัตว์โลกแบบสุมุเตา

คุณควรจะไปถามผู้ที่พูดว่ามรรค ผล นิพพาน ไม่มี ให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน เพราะคำที่เขาพูดว่า มรรค ผล นิพพานไม่มีนั้นเป็นคำกลางๆ อาจจะขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติไม่ตามมรรค ผล จึงไม่มีก็ได้ เพราะมรรค ผล นิพพานไม่ใช่เป็นธรรมที่จะเกิดขึ้นอย่างปราศจากผู้บำเพ็ญเหตุอันเป็นแดนเกิดของผลไว้ก่อน แต่ผู้บอกว่ามรรค ผล นิพพานยังมีอยู่จงปฏิบัติไปเถอะ นั้นหมายถึงผู้ปฏิบัติตามสวากขาตธรรม จะต้องได้รับผลตอบแทนตามหลักธรรมที่แสดงไว้ ความจริงก็เป็นไปตามที่คนทั้งสองบอกคุณแล้วนั้นแล ไม่ปรากฏว่าเป็นปัญหาที่น่าสงสัยอะไรนัก ทั้งนี้ไม่ว่าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่หรือไม่ก็ตาม ธรรมทั้งหลายย่อมเกิดแต่เหตุเสมอ ถ้าผู้บำเพ็ญเหตุไม่มี ผลจะลอยตัวมาเองย่อมไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญเหตุมาก่อนจึงได้ตรัสรู้ขึ้นมา ส่วนผู้จะมาตรัสรู้เอาแบบดี๊ดี ใดๆ โดยไม่ต้องบำเพ็ญก่อนอย่างนั้น และสำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์ดี๊ดีๆ ขึ้นมา โลกก็จะกลัว และแตกตื่นวิ่งหนีกันหมดทั้งบ้านทั้งเมือง จะไม่มีใครกล้ารอกอยู่คอยใส่บาตรพระอรหันต์องค์ประหลาดนั้นได้ เรื่องมันเป็นดังที่เรียนให้ทราบนี้ คุณจะเห็นอย่างไร

ที่เขาพูดนั้น รู้สึกจะไม่เข้าในลักษณะที่มีเหตุผลพอจะให้ความหวังแก่เราบ้าง ดังที่ท่านอธิบายให้ฟัง แต่พูดเป็นเชิงปฏิเสธไปทีเดียว ทำนองเราไปซื้อสินค้าที่ต้องการในห้าง

ร้านซึ่งเขาเคยมีขายเป็นประจำ แต่มาบัดนี้เขาปฏิเสธว่าของสิ่งนั้นหมดแล้ว ไม่ว่าห้างร้านใด ๆ เหมือนกันหมด แม้คุณจะมีเงินและความหวังอยู่ก็ไม่มีทางสำเร็จในสิ่งนั้นได้ดังนี้

ส่วนโรงงานเป็นที่ผลิตสินค้าประเภทที่เราต้องการนั้นยังมีอยู่ใหม่ และผู้ผลิตสินค้าในโรงงานเขายังทำการผลิต และผลัดเปลี่ยนคนงานผลิตกันเป็นประจำอยู่ หรือเขาล้มเลิกกันไปหมดแล้ว ตลอดการส่งสินค้าออกจากโรงงานเพื่อส่งไปยังลูกค้าตามสาขาต่าง ๆ เขายังส่งอยู่ตลอดมา หรือเขาเก็บสินค้าไว้เฉพาะโรงงานเท่านั้น ไม่นำออกจำหน่าย

โรงงานก็ยังมีและทำงานได้ดี คนงานก็ทำการผลัดเปลี่ยนกันผลิตเป็นประจำ สินค้าก็ส่งออกไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ เป็นประจำมิได้ขาด ส่วนที่เก็บไว้ในโรงงานก็มีเพื่อความจำเป็นสำหรับผู้มาเกี่ยวข้อง

ถ้าเช่นนั้นแม้เจ้าของห้างร้านนั้น ๆ จะปฏิเสธ แต่เงินและความหวังของเรามีอยู่ เราควรไปหาซื้อที่ห้างร้านอื่น ๆ ต่อไป ถ้ายังไม่ได้ก็ควรตรงไปซื้อที่โรงงานซึ่งเป็นที่ผลิตสินค้าที่เราต้องการ จนได้สินค้านั้นมา อย่ามัวไปเชื่ออยู่แค่เจ้าของห้างร้านเพียงแห่งสองแห่งเท่านั้น จะเสียเวลาไปเปล่า ๆ เพราะเขาไม่ใช่โรงงาน ไม่ใช่ผู้ผลิต และไม่ใช่เจ้าของของสินค้านั้นแต่ผู้เดียว พอที่จะรู้ไปเสียทั้งหมดและผูกขาดโดยประการทั้งปวง เท่าที่แนะนำแนวทางซื้อสินค้าให้เพื่อความสะดวกและสมหวังแก่ผู้ต้องการ หวังว่าพอจะเข้าใจ จึงขอย้อนหลังมาพูดเรื่องมรรค ผล นิพพาน ซึ่งยังไม่จบ ให้จบสิ้นกันเสียที

ที่ว่า มรรค ผล นิพพานไม่มีนั้นไม่มีอยู่กับผู้ใด โรงงานใหญ่คือพระไตรปิฎกที่เต็มไปด้วยหมวดอริยสัจ สติปัญญา ซึ่งล้วนซับซ้อนมรรค ผล นิพพาน ยังมีอยู่ใหม่ ผู้ผลิตสินค้าคือผู้ตั้งใจปฏิบัติด้วยสุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญาญปฏิบัติ สามีจิปฏิบัติ เพื่อพระอรียบุคคล ๘ จำพวก ทั้งที่รวมกันปฏิบัติอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ และแยกสาขาออกไปปฏิบัติอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น ในป่า ในภูเขา ลำเนาไพร ตามอริยาศัยของผู้ใคร่ต่อธรรม คือ มรรค ผล นิพพานยังมีอยู่ใหม่ ถ้ายังมีอยู่โปรดไปเสาะแสวงหาศึกษาเล่าเรียนและไต่ถามจนเป็นที่เข้าใจแล้วนำมาปฏิบัติต่อตนเอง คำว่าอภิลิโก จะไม่ใช่อื่นไกลที่ไหน นอกไปจากมรรค ผล นิพพาน เหตุทั้งผลจะรวมอยู่กับอภิลิโกทั้งสิ้น ใครไม่ได้เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในมรรค ผล นิพพาน พอจะมาประกาศให้โลกเห็นด้วยว่า มรรค ผล นิพพาน หมดไปแล้วหรือยังมีอยู่นอกจากผู้ปฏิบัติธรรมด้วยสุปฏิบัติเป็นต้นเท่านั้น จะทราบว่ามีมรรค ผล นิพพานหมดไปหรือยังมีอยู่ เพราะสาเหตุอะไร

การหมดไปหรือยังอยู่แห่งมรรคผลนิพพาน ไม่จำเป็นต้องพูดถึงกาลสถานที่และบุคคลผู้ใด แม้ปัจจุบันวันนี้ และเราผู้จะทำให้เสื่อมสิ้นสูญไป หรือทำให้เจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่

ก็มีทางจะทำได้จากเราคนเดียว เพราะมรรค ผล นิพพาน อันแท้จริงมีได้อยู่กับกาลสถานที่ แต่อยู่กับคนผู้สนใจเสาะแสวงปฏิบัติเอาต่างหาก คำว่า มรรค ถ้าไม่หมายเอามรรคทั้ง ๘ จะหมายเอาอะไร และมีไว้เพื่อใคร ถ้าไม่มีไว้เพื่อมนุษย์เรา แล้วใครจะทำให้เจริญและใคร จะทำให้เสื่อม และใครจะทำไม่ให้มรรค ผล นิพพานเหลืออยู่ในโลก นอกจากมนุษย์เรา เท่านั้น ไม่มีใครจะทำให้หมดหรือให้มีได้ ส่วนกิเลสตัณหาเครื่องทรมานใจไม่เห็นใครมา พุดบ้างว่ามันหมดไป ทั้งนี้เพราะต่างคนต่างส่งเสริมพอกพูน จะให้มันหมดสิ้นไปได้ อย่างไม่ นอกจากนับวันว่ามันจะเจริญขึ้นจนมองไม่เห็นตัวและเห็นใครเลย มันมีติดติดไป หมดเท่านั้น แม้จะพร้อมกันประกาศทั่วโลกว่ามรรคผลนิพพาน หมดเขตหมดสมัยไปแล้ว ส่วนกิเลสจะไม่หมดเขตหมดสมัยไปด้วย คงเป็นกิเลสและตั้งอยู่บนหัวใจคนนั้นเอง อาตมาก็พูดแบบป่า ๆ ไปตามนิสัยป่า อย่างนั้นเอง ผิดถูกก็ขอภัยด้วย ถ้ามีอะไรอีกก็พูด กันได้

ผมไม่ค่อยเข้าใจธรรมอะไรมากนัก เป็นแต่อาศัยดูหนังสือธรรมบ้าง ศึกษาได้ถาม กับเพื่อน ๆ ที่เป็นนักธรรมะบ้าง เพื่อน ๆ ของผมเขาเก่ง เวลาพูดธรรมะยกออกมาเป็น คัมภีร์ ๆ เราเป็นแต่นั่งฟังเขาพูด บางทีทง่วงไม่ได้ต้องขอตัวไปพักผ่อน เพื่อนบางคนก็ตี พูดชมเชยการปฏิบัติภาวนา แต่บางคนก็ชักจะให้เราเสียไปด้วย เช่นพูดว่ามรรคผล นิพพานไม่มี ผมฟังแล้วรู้สึกเศร้า ๆ ใจชอบกล ถ้าจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ยังงั้น พุดยาก แต่ผล ทำให้อ่อนใจไม่สบายอยู่ภายใน มาได้ฟังท่านอธิบายให้ฟัง รู้สึกปลอดโปร่งโล่งใจหาย สงสัยไปได้ เพราะตามปกตินิสัยของผมชอบให้ทาน การใส่บาตรไม่เคยให้ขาด ใส่เป็นประจำ เมียและลูก ๆ ก็มีนิสัยชอบให้ทานเหมือนกันทั้งบ้าน ฉะนั้นการทำบุญจึงไม่มีอะไร ขัดแย้งกัน คนหนึ่งว่าแล้วเป็นแล้วไปตาม ๆ กัน

เฉพาะผมเองพอทราบว่า มรรค ผล นิพพานหมดเขต หมดสมัยแล้วเท่านั้น ทำให้ ความยินดีในทานลดลง ทั้ง ๆ ที่ให้ทานอยู่ตามเดิม ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แต่ไม่กล้าพูด ให้เมียและลูก ๆ ฟัง กลัวเขาจะเสียใจและมีส่วนเสียเช่นเดียวกับตัวผม สาเหตุที่ศรัทธาใน ทานจะลดลงเนื่องจากคิดไปว่า ก็เมื่อมรรคผลนิพพานไม่มีแล้ว เราจะทำบุญให้ทานไป ทำไมกัน เพราะการทำให้เพื่อผล และเป็นอุปนิสัยปัจจัยในกายภาคหน้า ก็เมื่อเครื่องตอบ แทนคือ มรรค ผล นิพพานไม่มีแล้ว การทำทานจะมีความหมายได้อย่างไร เช่นเดียวกับ ต้นไม้ที่หักล้มลงแล้ว กิ่งก้านดอกผลของมันจะทรงตัวอยู่ได้อย่างไร จะต้องเหี่ยวแห้งและ ตายไปตามต้นของมันอย่างแน่นอน ความคิดเช่นนั้นแลที่ทำให้บั่นทอนศรัทธาและอื่น ๆ ที่ เกี่ยวกับการทำบุญลงมากมาย นี่ผมเรียนตามความเป็นมาของผม กรุณาท่านอย่าได้ถือสา

ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ตนดังที่เรียนมานั้น เนื่องจากผมลืมนึกไปว่า ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า ออกมาจากความบริสุทธิ์แห่งพระทัยที่ทรงมรรคทรงผลอย่างสมบูรณ์แล้ว จึงทรงประกาศสอนโลกด้วยธรรมบริสุทธิ์นั้น ใช่ไหมครับ

ใช่ เพราะธรรมที่ประกาศสอนโลกมีทั้งฝ่ายมรรคฝ่ายผลไปพร้อม ๆ กัน ไม่ปรากฏว่ามรรคกับผลต่างผลัดกันทำงาน ผลัดกันหยุดพัก ผลัดกันเดินก่อนและเดินทีหลัง แต่เป็นธรรมกลมกลืนกันไปในระยะเดียวกัน เมื่อมรรคมีกำลังเต็มที่ผลก็สมบูรณ์ขึ้นในขณะนั้น โดยไม่ต้องรออะไรมาชี้ขาดให้ เช่นเดียวกับบุคคลเปลี่ยนอิริยาบถท่าต่าง ๆ ส่วนอวัยวะคือข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวาของเขา ย่อมเคลื่อนย้ายไปตามอิริยาบถนั้น ๆ พร้อม ๆ กัน

ธรรมที่ประกาศสอนไว้ก็ทำหน้าที่ไปพร้อม ๆ กันทั้งฝ่ายมรรคและฝ่ายผล ไม่ได้แยกกันทำและแยกกันหยุดพอจะเป็นอุปสรรคต่อมรรคและผลว่าเดินไม่ทันกัน สรุปลงมาแล้วมรรคมีอยู่ ณ ที่ใด ผลย่อมมีอยู่ ณ ที่นั้น และมรรคคือข้อปฏิบัติมีอยู่กับผู้ใดผลย่อมมีอยู่กับผู้นั้น ทั้งมรรคทั้งผลไม่มีอยู่กับผู้ใดนิพพานย่อมไม่มีอยู่กับผู้นั้น ไม่มีผู้ใดจะมาชี้ขาดให้มิได้ และไม่มีในผู้ใดได้ และสิ่งใดจะมาชี้ขาดซึ่งมรรค ผล นิพพาน ให้เป็นไปตามอำนาจของตนได้ นอกจากธรรมที่กล่าวนี้เท่านั้นจะเป็นผู้ชี้ขาดในตัวเองโดยหลักธรรมชาติ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม ก็ไม่ทรงชี้ขาดให้ผิดจากร่องรอยแห่งธรรมคือหลักความจริง ทั้งทรงบำเพ็ญ และรู้ตามหลักความจริงทุกประการ

เวลาประกาศก็ทรงสอนไปตามหลักที่ไม่ขัดแย้งต่อความจริง เช่น ทรงสอนให้บำเพ็ญมรรคคือข้อปฏิบัติ เพื่อผลอันจะพึงได้รับซึ่งเป็นหลักความจริงที่ผู้บำเพ็ญจำต้องได้รับอยู่โดยดี ก็เมื่อศาสนาธรรมที่ทรงวางไว้พร้อมทั้งเหตุและผลยังสมบูรณ์ดังที่เห็นอยู่และผู้ปฏิบัติตามก็ยังมีอยู่ คำว่ามรรคผลนิพพานอันจะเกิดจากข้อปฏิบัติก็ไม่มีใครสามารถไปแยกออกจากกันได้ คงเป็นมรรคเป็นผลสืบเนื่องกันไปตลอดสาย สิ่งที่เป็นขวากหนาม ขวางมรรค ผล นิพพาน อยู่เวลานี้ก็คือพวกเราเท่านั้น และจะควรปฏิบัติตัวเองให้สมควรแก่ธรรมอย่างไรบ้าง เพื่อมรรค ผล นิพพาน จะเดินได้สะดวกในตัวเอง และตัดปัญหาเรื่องนี้เสียได้ โดยมากมักทำตนให้เป็นภาชนะต่อสิ่งยั่วยวนกวนใจไม่มีวันลดละ แต่มักอ่อนแอและทอดธุระในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์มหาศาล คือศีลธรรมอันเป็นเครื่องนำสัตว์โลกให้พ้นภัย จะถูกหรือผิดโปรดนำไปตรองดู

ความเห็นของผมว่า การเข้าวัดและได้ยินพระท่านเทศน์หรือคุยธรรมให้ฟังเสมอ ทำให้จิตใจดีขึ้น อย่างน้อยก็ได้นำธรรมที่ท่านเทศน์และพูดให้ฟังไปคิดอ่าน จนเกิด

ประโยชน์ขึ้นมาอย่างประจักษ์ก็มีในบางครั้ง แต่เพื่อนผมบางคนว่า การเข้าวัดหรือไม่เข้าวัดนั้นไม่จำเป็น มันสำคัญอยู่ที่ตัวของเราจะปฏิบัติรักษาเอาเอง โดยไม่ต้องไปหาพระให้ท่านลำบากด้วย เพราะท่านมีธุระเต็มมืออยู่แล้วจะไปรบกวนท่านให้ลำบากและเสียเวลาทำไม ดังนั้นไม่ทราบอันไหนจะถูกดีกว่ากัน เท่าที่สังเกตดูแล้ว คนที่เข้าวัดบ่อยกับคนที่ไม่ค่อยจะเข้าวัด เมื่อเทียบดูคุณสมบัติและท่าทีที่แสดงออกรู้สึกผิดกันมากทีเดียว คนที่เคยเข้าวัดบ่อยเวลาเรามีข้อข้องใจ และติดขัดบางประการไปปรึกษาหารือและขอความช่วยเหลือ รู้สึกว่าเขาให้ความอนุเคราะห์ด้วยความเป็นธรรม และสงสารจริง ๆ ซึ่งแต่ละครั้งที่เขาช่วยเหลือเรา ไม่ว่าจะทางความคิดความเห็นและทางด้านวัตถุรู้สึกว่าเป็นที่สะดุดใจ บางครั้งถึงกับน้ำตาไหลด้วยความตื่นตันใจในความเมตตาของเขา และทำให้ระลึกถึงบุญคุณเขาแบบฝังใจ ไม่มีวันหลงลืม

แม้ยามปกติเขาก็ประพฤติแบบลูกศิษย์พระ ไม่ว่าจะอยู่ในที่ทำงานหรือไปธุระในที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างจังหวัด เขาไปแบบมีธรรมวินัยของฆราวาสปกครองมารยาทจริง ๆ ที่ไม่ควรไปเขาก็ไม่ไป สิ่งไม่ควรทำเขาก็ไม่ทำ ตลอดที่ซบกล่อมบำรุงบำเรอเขาไม่สนใจ เวลาถูกถามเขาก็ตอบอย่างมีเหตุผลแบบศิษย์มีครูสอน ฟังแล้วเพราะหู ดูแล้วงามตา ชื่นใจ บางครั้งผมทำเป็นแกล้งถามเขาเกี่ยวกับสถานที่บำเรอ เขาก็ตอบแบบกันเองจริง ๆ ทั้งนี้ฟังและนำคิดด้วยว่า ที่เช่นนั้นเขามีไว้เพื่อคนไม่มีสถานะจะได้จอดแวะ ส่วนเรามีอยู่แล้วไม่จำเป็น นั่นมันคนละเรื่องไม่เกี่ยวกัน เพราะหลักฐานบ้านเรือน วงศ์สกุล ลูกหลาน ฐานะสมบัติเงินทอง ประเทศชาติศาสนาของเราเป็นสิ่งที่มิคุณค่ามหาศาล ถ้าขึ้นไปยุ่งกับสิ่งเหล่านั้นแล้ว ของมีค่าที่กล่าวมาต้องฉิบหายปนกันไปหมด ไม่มีอะไรจะยังเหลือคงเส้นคงวาอยู่ได้

ยิ่งเด็ก ๆ ด้วยแล้วก็ยิ่งมองหาทางออกเพื่อความหายนะอยู่ตลอดเวลา เราเป็นผู้ใหญ่จะมองเห็นแต่ความสนุกส่วนตัว ไม่คำนึงถึงความเสียหายที่จะตามมาถึงคนในบ้านและเด็ก ๆ ตลอดประเทศชาติศาสนาแล้ว ก็เชื่อว่าเราเป็นหัวหน้าก่อความพินาศกรรมให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองของเราอย่างหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ คุณลองคิดดูก็ได้ ลูกหลานของสกุลใดโดยมากมักนำอภัยยศัย ความประพฤติชั่วจากสกุลนั้นมาใช้ ถ้าพ่อแม่เป็นคนมีศรัทธาในศาสนา ลูก ๆ หลาน ๆ ก็พลอยมีศรัทธา และใจเป็นศีลเป็นธรรมไปตาม พ่อแม่พาเข้าวัดลูกหลานก็ชอบเข้าวัด พ่อแม่ชอบพาไปดูหนังดูละครและการละเล่นต่าง ๆ ลูกหลานก็ชอบไปตาม พ่อแม่มีนิสัยร้ายหรืออ่อนโยน ลูกหลานก็พลอยมีนิสัยอย่างนั้นไปด้วย

การคละเคล้ากันเป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ว่าสิ่งของหรือคนอยู่คละเคล้ากันทำให้แปรจากรูปเดิมไปอย่างมองไม่เห็น ยกตัวอย่างพอมองเห็นเงื่อนข้อสังเกตุ เช่นเด็กวัดกับเด็กบ้าน ซึ่งออกมาจากพ่อแม่เช่นเดียวกัน แม้จะเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนเดียวกัน เฉพาะเด็กวัดก่อนไปโรงเรียนต้องทำกิจวัตร มีล้างถ้วยชาม เทกระโถน ทำความสะอาด ภูห้อง เช็ดห้องข้างนอกข้างใน บริเวณที่ฉัน ต้มน้ำร้อน ชงชา จัดทำอาหารถวายอาจารย์ให้เรียบร้อยก่อน เจ้าตัวจะรับประทานก็รับ ถ้าไม่รับประทานก็ไปโรงเรียน ถ้าโรงเรียนอยู่ในวัด พอได้ยินเสียงระฆังให้สัญญาณแล้ว ต่างคนต่างทยอยออกจากกุฏิไปโรงเรียนไม่ค่อยมีโอกาสดูวิ่งเล่นเหมือนเด็กชาวบ้าน พอถึงเวลาพักเที่ยงก็กลับมาช่วยอาจารย์ทำกิจวัตรตามเคย ตอนโรงเรียนเลิกก็กลับมากุฏิ และทำกิจวัตรตามหน้าที่ของตน ๆ เป็นประจำทุกวัน

ทุก ๆ วันพระตอนเย็นเด็กทุกคนต้องลงไปฟังโอวาทที่พระท่านสอนในโบสถ์ หรือที่ศาลาการเปรียญ นอกนั้นอาจารย์ยังต้องสั่งสอนเด็กของตนเป็นพิเศษในเวลาว่าง และสอนให้เด็กรู้จักกัน ให้อภัยกัน ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกัน ไม่ให้รังแกกัน ให้มีการเฉลี่ยเผื่อแผ่กัน ให้มีน้ำใจกว้างขวาง ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คับแคบ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ไม่ลักขโมย ไม่น้อยใจ ไม่เป็นคนหัวดีถือรั้น เป็นคนขยันหมั่นเพียรเอาจริงเอาจังไม่เหลาะแหละ ไม่นอนตื่นสาย เป็นคนตรงต่อเวลาหน้าที่การงาน จะไปที่ไหนบอกลาอาจารย์ผู้ปกครอง นอกนั้นบางวัดยังมีกติกาวัด กติกาเด็กประจำกุฏิอีกด้วย เด็กทุกคนต้องอยู่ในโอวาทอาจารย์และสมาจารวัด ถ้าเด็กทำผิดอาจารย์ต้องเรียกมาว่ากล่าวสั่งสอนไม่ปล่อยปละละเลย ถ้าเด็กคนใดไม่เชื่อฟังทั้ง ๆ ที่ว่ากล่าวสั่งสอนหลายครั้งแล้ว อาจารย์ต้องให้เด็กคนนั้นออกจากวัดไป ไม่ยอมให้อยู่ จะเป็นตัวอย่างไม่ดีและเป็นประอระเด็กด้วยกัน

ตามธรรมดาเด็กจะกลัวอาจารย์มากกว่าคุณพ่อคุณแม่ของเด็ก ฉะนั้นเด็กวัดจำต้องระวังความประพฤติทุกด้านอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในวัดหรืออยู่ในโรงเรียน จนกลายเป็นนิสัยอันดีงามขึ้นแก่เด็ก เพราะความเคยชินในความสำรวมระวัง และเป็นเด็กที่มีขอบเขต โตขึ้นมาเด็กก็ได้อาศัยนิสัยที่เคยฝึกมาจากวัดเป็นสมบัติอันดีงามติดตัวต่อไปไม่มีสิ้นสุด ส่วนเด็กบ้านก็เช่นที่เราเห็น ๆ กัน ผมไม่ได้แกล้งตำหนิใคร เพราะเราต่างก็มีเด็กด้วยกัน ทำไมจะไม่ทราบเรื่องของเด็ก การนอนก็ปล่อยตามลำพัง ตื่นนอนก็เป็นเวลาพอดีไปโรงเรียนเท่านั้น เด็กผมเป็นอย่างนี้ ส่วนเด็กคุณเป็นอย่างไร เหมือน ๆ กัน ผมไม่อยากพูดมาก เตี่ยจะกลับมาเข้าเนื้อผมอีก นั้นแหละเด็กในบ้าน ไม่ว่าบ้านไหนอย่างไรก็ต้องยอมแพ้เด็กวัดอยู่โดยดี

ถ้าจะคิดจำนวนปริมาณของเด็ก ทั้งเด็กบ้านและเด็กวัดมีจำนวนเท่า ๆ กัน เด็กบ้านจะมีทางเสียยิ่งกว่าเด็กวัด เพราะสิ่งแวดล้อมเด็กบ้านมากกว่าเด็กวัด แต่การอบรมน้อยกว่าเด็กวัด เนื่องจากพ่อแม่ไม่ค่อยมีเวลาอบรมเขา และปล่อยให้ตามบุญตามกรรมก็มีไม่น้อย ประกอบกับบางบ้านพ่อแม่หัวไม่ตีทันเด็ก บางบ้านไม่ค่อยสนใจสอนหรืออบรมเด็ก บางรายความประพฤติมีปมด้อยอยู่ด้วย จึงไม่มีความสนใจสั่งสอนเด็ก หรือไม่กล้าสอนเด็ก หรือห้ามเด็กในสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะไม่ควรทำ ส่วนพระท่านไม่สู้จะมีปมด้อยอำนาจจึงผิดกับพวกเรามาก ถ้าเด็กทนได้ก็เป็นเด็กดีและกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต คนดีมีมากประเทศชาติศาสนาก็เจริญ บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข นอนก็เต็มหลับเต็มตื่น

การทำงานทุกด้านไม่ว่าส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะงานรัฐหรืองานราษฎร์ย่อมสะอาด เพราะไม่มีคนมือเปื้อนแฉ่งอยู่ในวงงาน ซึ่งจะทำให้งานและผลของงานนั้น ๆ เสียไป เพียงเท่านี้คุณก็คงจะพอเข้าใจในปัญหาที่ถามผมว่า มีส่วนสำคัญเกี่ยวกับเราซึ่งจะทำให้คนจำนวนมากต้องเสียไปด้วยอย่างไรบ้าง เท่าที่เพื่อนซึ่งเคยเข้าวัดบ่อยอธิบายให้ฟัง ผมรู้สึกซาบซึ้งในคำพูดของเขา และเกิดศรัทธาในตัวเขาด้วย ซึ่งผิดกับคนที่เห็นการเข้าวัดไม่เป็นของจำเป็น แม้เขาจะพูดมีเหตุผลอยู่บ้าง ตอนที่ว่ามันสำคัญอยู่ที่ตัวของเราที่จะปฏิบัติรักษาเอาเอง แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่า ตัวเขาเองที่พูดอย่างนั้น เขาเห็นความสำคัญในการปฏิบัติรักษาศีลธรรมในตัวเขาเองเพียงไรหรือไม่

เมื่อเขาไม่สนใจจะไปวัดซึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นเท่าตัวเขาปฏิบัติเอง แต่ภริยาที่แสดงออกของเขารู้สึกว่าแสดงหู แสดงตา และแสดงใจชอบกล ไม่เป็นที่สนิทใจนัก เวลาเรามีความจำเป็นซึ่งจำต้องปรึกษาปรารภขอความรู้ความเห็นจากเขาบ้าง ก็แสดงออกมาแบบขอไปทีในลักษณะว่า ธรรมไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขาอยู่นั่นเอง สำหรับผมแม้จะมีความรู้ในทางธรรมน้อย แต่เมื่อได้เห็นอาการของคนที่มีความหนักแน่นในธรรมและไปมาหาสู่วัดบ่อย พร้อมทั้งการแสดงออกของเขา และได้เห็นคนที่เห็นการไปวัดไม่เป็นของจำเป็นพร้อมคุณสมบัติในตัวเขาแล้ว ผมรู้สึกมั่นใจและศรัทธาในคนชอบไปวัดมากกว่า จะถูกหรือผิดก็ขอท่านได้โปรดช่วยออกความเห็นด้วย บางทีผมอาจจะยกฝ่ายหนึ่งแล้วเหยียบย่ำอีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่รู้สึกรู้ว่าตัวผิดก็เป็นได้

ถ้ายังรู้สึกตัวผิดแฉ่งอยู่ด้วยก็พอมีทางแก้ไขได้ยังไม่สายเกินไป แต่ที่เข้าใจว่าตนถูกต้องเสียทำเดียนั้น แม้จะขอความเห็นจากผู้อื่นก็ไม่มีใครเขากล้าแสดงออก เพราะเกรงจะไปกระทบความเห็นถูกของคนนั้น

ที่เขาพูดว่าการไปวัดไม่จำเป็น มันสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติของคนต่างหาก นั่นมีส่วนถูก ถ้าเห็นความสำคัญในการปฏิบัติรักษาตนจริง ๆ และได้ปฏิบัติตนอย่างนั้นด้วย ผู้ชอบไปวัดบ่อยดังเพื่อนที่ดีของคุณก็นับว่าเป็นบุคคลตัวอย่างได้ดี ควรถือเป็นคติตัวอย่างได้ดี ถ้าคนประเภทนี้มีมากบ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง แต่ถ้ายอมไปวัดแบบใกล้เกลือกินต่างแบบทัพพ็อยู่กับแกงแต่ไม่รู้รสเปรี้ยวหวานเค็มของแกง แบบอวดยศศักดิ์ ความมั่งมีตีเด่น อวดรู้ฉลาด และแบบไปวัดเพื่อใช้พระใช้เณรร้อยแปด พระเณรมองเห็นหน้าอุบาสก อุบาสิกาผู้เป็นนายพระเณรแล้ว ต่างหาทางออกเพื่อเอาตัวรอด อย่างนี้ไม่ดี ถ้าขึ้นไปวัดบ่อย ๆ เตียววัดจะรังแก คุณต้องการให้วัดร้างหรือต้องการให้วัดเจริญ และพระเณรอยู่เป็นสุข ไม่ถูกรบกวนจากบุคคลที่เป็นนายวัดแล้ว

ผมไม่เคยคิดคาดฝันว่าจะมีคนแบบนั้นไปวัด และทำลายวัดวาศาสนา แบบใช้พระใช้เณรไม่มีปราณีปราศรัย ไม่เคยคิดจะให้วัดวาศาสนา และพระเณรลำบาก ไม่จำเป็นต้องพูดถึงการเสื่อมโทรมและร่วงโรยของวัด ที่พูดกับท่านในเรื่องดีบ้างชั่วบ้าง ก็เพื่อหาทางป้องกัน และแก้ไขเท่าที่เห็นสมควร ที่ได้ยินเรื่องที่ไม่เคยคิดว่าจะมีได้เช่นนี้ ผมรู้สึกเสียใจ และสงสารพระเณรที่ได้รับความไม่สะดวกดังที่ทราบมา เท่าที่ท่านอธิบายมานี้ ท่านเคยได้เห็นได้ยินคนประเภทนี้มาบ้างหรือ

การเคยหรือไม่นั้นไม่ใช่เรื่องจะสืบสวนและสอบสวนกัน เพราะพวกเราไม่ใช่เจ้าหน้าที่กองสืบสวน และเรื่องนี้ก็มีใช่เรื่องคดีพอจะเกี่ยวไปถึงการสอบสวนด้วย แต่เป็นเรื่องธรรม เรื่องวัด เรื่องอุบาสก อุบาสิกา เรื่องพระเณร เรื่องความดี ความชั่ว คนดี คนชั่ว ที่อยู่ในวงศาสนาซึ่งควรนำมาพูดกันได้ และเป็นเรื่องกลาง ๆ ไม่ได้ระบุชื่อเฉพาะเจาะจง ท่านผู้ใดใครผู้หนึ่งว่าเป็นเช่นนี้และเช่นนั้น ส่วนจะมีคนประเภทนี้ประเภทใดหรือไม่ นั้นเป็นคดีธรรมซึ่งต่างจะได้นำไปพิจารณาต่อไป สมกับพวกเราเป็นนักธรรม ผู้ละชั่วทำดี สิ่งใดเห็นสมควรหรือไม่สมควร เป็นหน้าที่ของเราผู้เป็นต้นเหตุแห่งความดีความชั่วด้วยกัน จะนำไปวินิจฉัยไตร่ตรอง และเลือกเฟ้นทำแต่สิ่งที่เห็นว่าควร

คนที่ชอบไปวัดกับคนที่ไม่ชอบไปวัดมีความเห็นต่างกัน ผู้ไปวัดก็เพื่อบำเพ็ญ ผู้ที่ไม่ได้ไปวัดก็บำเพ็ญกุศลอยู่ตามอัธยาศัยของตน ผลที่ได้รับก็คือความดีและเป็นคนดีมีศีลธรรมเช่นเดียวกัน แต่คนที่ไปวัดบ่อยในลักษณะเพื่อนที่ดีของคุณยอมเป็นประโยชน์ไม่มีสิ้นสุด เพราะการบำเพ็ญตนก็มีได้ลดละ การได้ยินได้เห็นมารยาทของผู้มีศีลธรรม แสดงออก ย่อมซึมซาบเข้าถึงจิตใจอยู่เสมอ นาน ๆ เข้าก็ฝังนิสัย ยากที่จะมีอะไรมารื้อถอนได้อย่างง่าย ๆ ดังนั้น ท่านจึงสอนให้คบคนดี คบไปนาน ๆ ก็กลายเป็นคนดีได้ ส่วน

คนที่ไม่ได้ไปวัดแต่ปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ควรแก่ตนก็ดีเช่นเดียวกัน แต่ไม่ไปวัดเพราะนิสัยนั้นขอยุติ ไม่มีเวลาพูดในที่นี้ การไปวัดหรือไม่ไปวัดเท่าที่พูดมา หวังว่าคุณคงเข้าใจ เพราะเพื่อนของคุณก็อธิบายให้ฟังบ้างแล้ว ควรยุติเพียงนี้

ผมรู้สึกละอายท่านที่จะเรียนตามความรู้สึกในเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับผม คือเพื่อนบางคนเคยพูดล้อผมเล่น แต่จะเท็จหรือจริงนั้นผมไม่กล้ายืนยัน เพราะเป็นเพื่อนกันจริง ๆ เวลาผมไปวัดกลับมาบ้านซึ่งตรงกับวันเขามาเยี่ยมผมที่บ้าน เขาพูดยิ้ม ๆ ว่าไปไหนมา อุบาสกบ้าง จะบวชเมื่อไร ถ้าบวชอย่าลืมบอกผม ผมจะไปช่วยงานบวชบ้าง พูดว่าคนบวชแล้วไม่ให้คิดถึงแม่อีหนูบ้าง คุณเก่งมากตัดแม่อีหนูได้บ้าง เวลาบวชแล้วนิมนต์ไป บิณฑบาตที่บ้านผมเป็นประจำบ้าง ทั้ง ๆ ที่ผมยังไม่คิดว่าจะบวช และไม่เคยพูดให้เขาฟังว่าผมจะบวช ทำไมเขาจึงพูดอย่างนั้นบ่อยนัก บางครั้งเขามาที่บ้านและผมก็ไม่ได้ไปวัด แต่เขาก็พูดอย่างนั้นเสมอ ตัวเขาเองไม่ค่อยสนใจกับธรรมและวัดนัก แต่ลูกเมียเขาใจบุญสุนทานดีทุกคน เขาเองก็ยินดีในทาน แต่ไม่เห็นไปวัดและสนใจดูหนังสือธรรมเท่านั้น ท่านจะเห็นว่อย่างไร แต่ผมรู้สึกว่าละอายพิกล ๆ เวลาจะไปวัดที่ไร เพราะระลึกถึงคำที่เขาพูดนั้น

ตามความเข้าใจของอาตมาว่า ไม่มีปัญหาอะไรจะควรขบคิดและละอายเลย เพราะเราก็อราบแล้วว่าเขาเป็นเพื่อนเราจริง ๆ ประกอบกับครอบครัวของเขาและตัวเขาเองก็ยินดีในทานอยู่แล้ว ไม่มีโอกาสที่แสดงออกเพื่อความดูถูกเหยียดหยามเลย ถ้ามีโอกาสคุณควรชักชวนเขาไปวัดบ้าง ยังจะดีกว่าคุณทนละอายเขาเสียอีก คุณเคยได้ชักชวนเขาบ้างหรือเปล่า

เปล่าครับ นอกจากผมพยายามหลบซ่อนตัวเวลาไปวัดเท่านั้น เพื่อไม่ให้เขาทราบ และยังสั่งกับทางบ้านไว้ด้วยว่า เวลาเราไปวัด ถ้าเขามาให้หาอุบายพูดโดยไม่ให้เขาทราบว่าไปวัด นี่เป็นเรื่องหนึ่งที่ผมคิด กับอีกเรื่องหนึ่งทำให้ผมมีโมโหและเกลียดด้วย เพียงได้ยินเพื่อนมาเล่าให้ฟังเท่านั้น ไม่ใช่ตัวเขามาพูดเอง ถ้าเป็นตัวเขาเองไม่ทราบจะเป็นแบบไหน ผมตัดสินใจไม่ถูกเหมือนกันว่าจะโต้ตอบกับเขาอย่างไร เพราะผมรักและสงวนของผมมาก ไม่ประสงค์ให้ใครมาดูถูกเหยียดหยาม ทั้งเป็นสมบัติอันล้ำค่ามาแต่ปู่ ย่า ตา ทวด เรื่องที่ว่านี่คือ เขาว่าคนเข้าวัดฟังธรรมจำศีล เป็นคนครีคนล้ำสมัย อะไร ๆ ก็ไม่ทันเขา กระทั่งเครื่องแต่งตัวฉูดฉาด รุ่มร่าม ไม่กะทัดรัดพอนำหน้าชมบ้าง ผมขอเรียนถามท่านว่า คนที่เข้าวัดฟังธรรมเพื่ออบรมความดีแก่ตนและส่วนรวม มีความเสียหายอะไรบ้างจึงต้องถูกเขาตีเตียนเหยียดหยามไปต่าง ๆ นานา อีกประการหนึ่งธรรมของพระพุทธเจ้ามีบกพร่อง

อะไรบ้าง ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้นับถือและปฏิบัติตามกลายเป็นคนครีและล้าสมัย ส่วนคนที่
ทันสมัยนั้นคือคนประเภทใด ผมรู้สึกโมโหไม่หายจนปานนี้

คนนับถือศาสนาเข้าวัดฟังธรรม จำศีล เข้าใจว่าตนอบรมความดี แต่พอได้ยินชาติ
เตียนบ้าง จริงหรือไม่จริงก็โกรธโมโหเอาเลย โดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลกลไกอะไร คน
ประเภทนี้แล คือคนครี คนล้าสมัย อะไร ๆ ก็ไม่ทันกิเลส ปล่อยให้มันหลุดลากไปต่อหน้า
ต่อตา โดยไม่มีธรรมบทใดมาต้านทานพอมันจะเกรงขามบ้างเลย ทั้ง ๆ ที่ธรรมของ
พระพุทธเจ้าสั่งสอนไม่ให้โกรธ เราผู้ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าก็ยังไม่โกรธอยู่เช่นนี้ จะให้ใคร
เขามว่าดี แม้อาตมาเองก็ไม่ชม ถ้าขึ้นไปชมก็จะกลายเป็นคนครีคนล้าสมัยไปอีกคน
อาตมาชมเขาว่าพุดตูก แม้จะไม่เคยรู้หน้าตาเขาเลยก็ตาม แต่เขาพุดตูกจุดที่ควรจะชมเราก็
ชมเขาได้ เช่นเดียวกับเราไม่เคยเห็นองค์พระพุทธเจ้า แต่ธรรมที่ตรัสไว้ถูกต้องเป็นสวาง
ชาติธรรม เราก็ออมกราบไหว้และระลึกถึงท่าน โดยไม่จำเป็นต้องเห็นองค์ท่านเสียก่อน

ความจริงเราเป็นพุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงรอบคอบด้วยเหตุผลทุกอย่าง
ควรจะนำเยี่ยงอย่างท่านมาพิจารณาและปฏิบัติตามด้วยความมีเหตุผลบ้าง แม้ไม่ได้อย่าง
พระองค์ยังจะเป็นผู้มีหลักยึดอาศัยบ้าง ไมโอนเอนไปมาเพราะสิ่งต่าง ๆ มาสัมผัสอย่าง
ง่ายดาย เรื่องความนิทานสรรเสริญอันเป็นของมีอยู่ในโลกตลอดมา จะไม่ยอมให้มา
ปรากฏตัวได้อย่างไร คิดดูกิเลสอยู่ภายในใจเรา ทั้งที่ตามกำจัดมันอยู่อย่างเต็มกำลังด้วย
การปฏิบัติธรรม มันยังได้โอกาสโผล่ตัวออกมาอย่างเปิดเผยได้ จนคนอื่นเขารู้ว่าเราโกรธ
เราโมโห เราไม่พอใจในคำนิทาน แต่เราเองกลับไม่รู้ว่าตัวผิด ทั้ง ๆ ที่รู้ยู่ว่าตัวโมโห ตัว
โกรธ แต่ไม่สนใจจะยับยั้งมันเสียเลย มัวแต่ไปคิดถึงคำที่เขาว่าเราเป็นคนครีคนล้าสมัย
เรื่องจึงลงเอยกันตรงที่ว่าเส้นผมบังภูเขา ถูกตามคำที่เขาตำหนิอย่างหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้

เพื่อการแก้ความผิดของเราไม่ให้เรื่องทำนองนี้เกิดขึ้น ต้องพิจารณาดูให้รอบคอบ
ก่อนทุกครั้ง อย่างนำความโกรธ ความไม่พอใจเข้าไปเป็นเจ้าหน้าที่ผู้จัดการ มันจะเข้าไปยุ
แหย่ให้คติโกรธรุนแรงมากขึ้นแล้วตัดสินกันไม่ลง และจงมอบให้ปัญญาแก้ปัญหาด้วยเหตุผลวินิจฉัย
กันโดยถูกต้อง และตัดสินสงบกันเอง เราจะได้รับความเป็นธรรม และอยู่สบายหายจาก
เรื่องไม่เป็นสาระของตน และจะไม่ก่อความกังวลยุ่งยากใส่ตนต่อไปอีก

ท่านเป็นพระเคยถูกชาติเตียนนินทาบ้างไหม พวกผมที่เป็นฆราวาสมันร้ายแสบ
พันประการ บางทีก็นำรำคาญ บางกาลก็โกรธให้เขา เพราะทนไม่ไหว

จะนับประสาอะไรเพียงเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมศาสดาก็หลีก
หนีไม่พ้น จำต้องโดนนิทานสรรเสริญเช่นเดียวกับคนทั้งโลก เมื่อพ่อก็ยังต้องถูกนินทา ลูก

จะไปหลบซ่อนอยู่ในหุบเขาลูกไหนจึงจะพ้นไปได้ไม่ถูกนินทา เพราะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันเป็นสถานที่รับโลกธรรมยังมีอยู่ ต้องรับรู้กันวันยังค่ำ เป็นแต่ว่าเราจะมีสติปัญญา เครื่องกลั่นกรองหรือไม่เท่านั้น ถ้าไม่มีก็จำต้องกลืนเข้าไปทั้งก้างทั้งกระดูก แม้จะเป็นทุกข์ เบื่อชีวิตยังอยู่ก็ทนไป จะไปตำหนิแม่ครัวก็ไม่ถูก เพราะปลาย่อมมีก้าง เปิด ไข่ ย่อมมีกระดูกอยู่เป็นธรรมดา ส่วนโลกธรรมก็ย่อมมีทั้งดี ทั้งชั่ว ทั้งสุข ทั้งทุกข์ ทั้งได้ ทั้งเสีย ทั้งนินทา ทั้งสรรเสริญ รวมอยู่ด้วยกันและในบุคคลคนเดียวกัน ใครฉลาดก็ผ่านไปใครโง่ก็ติดอยู่ โดยไม่มีหนทางฟ้องร้องเรียกความเสียหายจากผู้ใดได้ เพราะต่างคนต่างมี ต่างคนต่างติดอยู่ในโลกธรรม ฉะนั้นโลกเราจึงต่างคนต่างทุกข์ โดยจะช่วยแบ่งหนักแบ่งเบาจากกันไม่ได้ คุณเรียนและปฏิบัติธรรมไปเพื่อรู้และละโลกธรรม แล้วคุณเรียนและปฏิบัติเพื่ออะไร หรือเรียนและปฏิบัติเพื่อต้อนรับโลกธรรม เวลาโลกธรรมมาปรากฏจะได้โมโหโทโส ง่ายขึ้น ถ้าเช่นนั้นก็เท่ากับมาปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อส่งเสริมโลกธรรมกันเท่านั้น ไม่มีอะไรดีกว่าเขา ผู้ไม่ได้ปฏิบัติธรรมเลย

ที่มาเรียนเล่าเรื่องชาติเตียนผู้เข้าวัดฟังธรรมจำศีลว่าเป็นคนครีคนล้ำสมัย เพื่อได้รับความเห็นใจและช่วยพิจารณาหาทางแก้ไข แต่กลับมาได้รับคำตำหนิเพิ่มเข้าอีก แต่ที่ได้รับคำตำหนิจากท่าน ผมได้คิดแยะ ต่อไปจะให้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีหลักยึด ไม่เสียใจเมื่อถูกตำหนิอีก เพราะเรื่องทำนองนี้มีอยู่บ่อย ๆ จากบุคคลประเภทนี้ คนชั่วที่นำตำหนิมิเต็มโลก จนหาที่เหยียบย่างไปไม่ได้ เขาไม่ยอมตำหนิ แต่ชอบมาตำหนิคนแสวงหาความดี ซึ่งไม่มีส่วนกระเทือนให้เป็นความเสียหายแก่คนอื่นเลย จึงน่าแปลกใจมาก

พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า จงเตือนตน จงสังเกตตน ตรงไหนบกพร่องควรซ่อมแซมตรงนั้น จนมีกำลังใจพอกับสิ่งที่มาเกี่ยวข้องทั้งหลาย เมื่อถูกตำหนิก็ให้ดูจุดที่ถูกตำหนิของตน อย่าไปสนใจดูผู้ตำหนิ จะได้เห็นจุดบกพร่องของตน ชาวพุทธต้องเป็นผู้สม่ำเสมอกับสิ่งทั้งปวง อย่าโยก ๆ คลอน ๆ แบบไม่มีธรรมในใจ จะหาอะไรเป็นหลักยึดไม่ได้ และจะไม่ผิดอะไรกับคนที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม ผู้ต้องการหลักยึดที่มั่นคงจากธรรม ไม่ควรปล่อยใจให้หวั่นไหวไปตามสิ่งสัมผัสชั่วอย่างง่ายตาย จะตั้งตัวไม่ติด และหาหลักยึดไม่ได้ตลอดกาล โปรดคิดให้ถึงความรู้สึกของโลกที่มีวิญญูณครองร่าง และมีลมหายใจเครื่องสืบต่ออายุด้วยกัน ไม่มีใครปรารถนาความชั่วและกองทุกข์มาเผาผลาญตนเอง ที่ทำไปก็เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทนต่อความทุกข์ยากอันมีประการต่าง ๆ ไม่ได้แล้ว ทำไปแบบตกบันไดพลอยโจนบ้าง ซึ่งได้รับผลกระทบต่าง ๆ กันดังที่เห็นอยู่ทั่วไป ความจริง

ล้วนแต่ปรารถนาของดี มีความสุขด้วยกันทั้งนั้น ของดีและความสุขไม่เคยครีและล้ำสมัย โลกแสวงหาและใฝ่ฝันกันตลอดมา

ศาสนธรรมเป็นของล้ำค่า และซื่อบอกของดีและความสุขให้แก่โลกได้สมปรารถนา คือของดีนอกกาย นอกใจหนึ่ง ของดีในกาย ในใจหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีของดีและความสุขที่เป็นโลกียะและโลกุตระอีก ซึ่งจะหาได้ในวงศาสนานี้ ผู้นับถือและปฏิบัติธรรมจะเป็นคนมีสมบัติ คือความดีและความสุขอันโลกใฝ่ฝันมานาน ข้อสำคัญคือการปฏิบัติจนหาที่ตำหนิตนไม่ได้ นั่นแล จะเป็นที่ยอบอุ้มสำหรับตัวทุกอิริยาบถ หลับและตื่นก็เป็นทีภาคภูมิใจ ถ้าเป็นวัตถุกี่เหลือใช้ และยังสามารถแจกจ่ายแก่ผู้บกพร่องต้องการมาขอพึ่งอาศัย ไม่ให้เสียความหวังที่เข้ามาอาศัยผู้มีความดีมาก เท่าที่โลกมีความเดือดร้อนมากเนื่องจากคนดีมีจำนวนน้อย ไม่พอกับความจำเป็นและต้องการ เฉลี่ยเพื่อแผ่ความสุขให้แก่กันไม่ทั่วถึง เช่นเดียวกับบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างที่มีน้ำหนักมาก สิ่งที่จะรับน้ำหนักมีกำลังไม่พอกัน ย่อมทำให้บ้านเรือนไม่ทนทานและโค่นล้มลงได้อย่างง่ายดาย ถ้าสิ่งที่จะรับน้ำหนักมีกำลังพอ ๆ กันหรือมากกว่า บ้านเรือนย่อมมีความมั่นคงและตั้งอยู่ได้นาน

เราผู้ปฏิบัติธรรม โปรดอย่ามัวคิดแต่เรื่องครีหรือล้ำสมัย จะทำให้เสียเวลาและล้ำสมัยเข้าไปอีก ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรารถนาอยู่แล้ว ยิ่งจะทำให้เลวลงไปดังคำที่เขาตำหนิ โปรดคิดให้ถูกจุดที่โลกต้องการ คือสมบัติที่พึงใจหนึ่ง ความสุขกายและสุขใจหนึ่ง ทางที่ไหลมาแห่งสมบัติดังกล่าวนี้คือ ความประพฤติดี ความขยันหมั่นเพียรในกิจที่ชอบ ประกอบตนอยู่ในสุจริตธรรม มีศาสนาเป็นหลักยึด มีอิทธิบาทสี่เป็นเครื่องดำเนินประจำตัว คือฉันทะ พอใจในงานเช่นเดียวกับเราพอใจในเงิน เพราะงานเป็นที่ไหลมาแห่งเงิน เพียรจนงานสำเร็จและได้เงินมาอย่างสมใจ จิตตะรักงานเหมือนรักเงิน วิมังสา ไตร่ตรองให้งานสำเร็จ เรียบร้อยและตรงงานเพื่อเงินอยู่เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ เว้นแต่หลับ อย่ายืน เดิน นั่ง นอน แบบบุคคลลึนท่า ไม่มีความคิดเพื่องานและเงิน เพราะถ้างานหมดเงินก็จำต้องหมด ไม่มีช่องทางไหลมา แล้วก็กลายเป็นคนลึนท่า คือยืนก็อด เดินก็อด นั่งก็อด นอนก็อด ในท่าสี่อิริยาบถ เป็นท่าที่ทนอดทนทิวทั้งนั้น แล้วจะทนอยู่ได้อย่างไรต้องตายไปไม่รอด

ถ้ามีอิทธิบาททั้งสี่นี้อยู่ในใจ คนเราไม่จนมุมอย่างง่าย ๆ แม้ทางด้านการกุศลทุกประเภท อิทธิบาทย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้สำเร็จไปได้โดยปราศจากอุปสรรค อิทธิบาททั้งสี่นี้ คือทางก้าวหน้า ไม่ให้การงานที่ทำล่าถอย มีอยู่ในประเทศชาติบ้านเมืองใดและผู้ใด ย่อมจะทำให้ประเทศและผู้นั้นเจริญก้าวหน้าทั้งด้านวัตถุ และธรรมภายในใจ ถ้าต้องการ

ความสุข ความเจริญกันจริง ๆ อย่างมีแบบฉบับแล้ว ก็ต้องลงมือทำตามแบบแปลนที่ได้ศึกษามา มีอิทธิบาทเป็นรากฐานของแปลนนั้น ๆ ความเจริญก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว

โลกที่ได้รับการศึกษามาพอประมาณแล้ว เขาไม่มานั่งนินทาคนนั้น ดีแต่คนคนนี้ แบบคนไม่มีงานทำ แล้วเอางานที่ล้าสมัยอย่างนี้มาทำ ซึ่งโลกที่เจริญแล้วเขาไม่ปรารภกัน บ้านเมืองเราก็นับว่าได้รับการศึกษาด้วยดี ทั้งจากเมืองนอกและเมืองใน ควรจะรู้จักจุดที่เจริญและเสื่อมได้ดีพอ เรื่องการนินทา และสรรเสริญในบุคคลและกิจการที่ควรหรือไม่ควรก็พอจะทราบได้ดี โดยไม่ต้องไปเที่ยวหาเรียนที่ไหนให้สิ้นเปลืองเงินโดยใช้เหตุ เมื่อไม่รู้จักกิจการและบุคคลที่ควรติชม ก็ยากที่จะดำเนินตนและกิจการให้เป็นไปเพื่อความเจริญแก่ตนและประเทศชาติ ศาสนา ได้เช่นเดียวกับคนที่ไม่เคยขี่ม้า เห็นม้าไม่วิ่งก็ลงเข้อย่างหนัก พอม้าวิ่งก็กลัวจะตกม้าตาย รีบชักบังเหียนม้าไว้ ม้าเลยวิ่งถอยหน้าถอยหลังอยู่อย่างนั้นเอง ไม่ไปถึงไหน คนที่เคยขี่ม้าเขาไม่ทำอย่างนั้น พอโดดขึ้นหลังม้าแล้วกระตุกเชือกเบา ๆ เท่านั้น ม้าที่เคยวิ่งพอแล้วก็เริ่มขยับตัวและวิ่งเรียบไปเลย ถ้าจะให้ม้าวิ่งเร็วขนาดไหนก็กระตุกเชือกแรงขึ้น ม้าก็วิ่งอย่างสุดฝีเท้าของมัน จนถึงจุดที่หมายได้ตามต้องการ

คนที่ไม่มองเห็นเหตุผลแห่งความเสื่อมและความเจริญ ก็ย่อมประพฤติตนแบบคนที่ไม่เคยขี่ม้า โดยถือเอาความชอบใจเป็นประมาณ แต่ใจของคนที่ไม่เคยได้รับการอบรมให้รู้จักดีชั่วมาก่อน ย่อมจะชอบไปในทางต่ำเสียหาย ชื่นทำตามความชอบใจก็จบไปเท่านั้นเอง หมดหนทางแก้ไข ส่วนคนที่มองเห็นเหตุผลแห่งความเสื่อมและความเจริญโดยหลักธรรม ย่อมปฏิบัติตนต่อเหตุการณ์ด้วยความรอบคอบ ไม่ค่อยจะทำตามความอยากอันเป็นทางหายนะ แต่พยายามดัดแปลงใจให้เป็นไปตามเส้นทางที่ดี ใจเมื่อได้รับการดัดแปลงเสมอย่อมไม่ผาดโผนโลดเต้น ค่อยเป็นค่อยไปตามสถานที่และกิจการที่ควร

ไม่ตื่นเต้นไม่เห่อเหิม เหมือนปลาตื่นน้ำใหม่ ซึ่งเคยเห็นทางภาคอีสานเขาทำกัน โดยนักหาปลาเขาเอาน้ำจากบึงที่มีน้ำตลอดปีไปล่อปลาอีกบึงหนึ่งซึ่งมีน้ำไม่ตลอดปี วิธีเขาทำเขาขุดหลุมเล็ก ๆ กว้างประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ลึกประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ทำร่องจากหลุมที่ขุดให้ทะลุถึงบึงเป็นที่ล่อปลา แล้วเทน้ำที่นำไปลงในหลุมเล็กน้อย และเทสาปไปตามร่องจนถึงบึงซึ่งไม่ห่างจากตัวหลุมนัก ประมาณ ๕๐ เซนติเมตร แล้ววิดน้ำไปรอบ ๆ บริเวณปากร่องเพื่อปลาในบึงนั้นได้กลิ่นน้ำใหม่ที่เขานำมาไปล่อ พอปลาในบึงนั้นได้กลิ่นต่างตัวก็ต่างมาเข้าหลุมเป็นฝูง ๆ เขาก็เก็บเอาปลาเหล่านั้นอย่างเรียบราบ กว่าปลาจะรู้สึกตัวว่าได้ถูกล่อ เขาก็เก็บใส่ข้องเสียเกือบหมดปลาไปทั้งบึง เหลือเฉพาะปลาตัวฉลาดไม่

ต้นน้ำใหม่ในหลุมนรก ปลาตัวโง่มีเท่าไรถูกเขาเอาไปต้มยำเสียนหมด นอกจากนั้นยังนำไปโห้วที่ตลาดอีกด้วย

พวกเขาจะปฏิบัติกับตนอย่างไรจึงจะปลอดภัย ทรัพย์สินก็หาได้ง่าย เพราะคนมากต่างถิ่นต่างแดนมาสมาคมกัน ส่วนเรือนร่างซึ่งเป็นของรักสงวนตามประเพณีของมนุษย์ผู้มีฐานะสูงกว่าสัตว์ก็ปลอดภัย ไม่มีตัวบุงตัวแมลงมากัดมาไช ครอบครว้ ผัวเมีย ลูกหลาน ก็อยู่ด้วยกันโดยผาสุก ไม่มีแมลงมาไต่ตอม และนำเชื้อมาให้จนกลายเป็นโรคระบาดในครอบครว้ ผัวเมียแตกแยกกันวิ่งตามแมลงดอกไม้ ลูกหลานวิ่งตามนกค่างคาว สาวใช้วิ่งตามนกเหล็ก เวลาแมลงผึ้งบินกลับรวงรัง ครอบครว้ ผัว เมีย ลูก หลาน วิ่งหากันงอมแงมต่างคนต่างอดโรย เพราะหิวโหยใจจะขาดด้วยอำนาจความเสียใจ บางรายรู้สึกตัวคว่ำหาของเก่าเริ่มจับกลุ่มกันใหม่ แต่อยู่ด้วยกันไม่สนิท เพราะเจ็บลึกแบบโรคฝังในรักษาไม่หาย คิดแยกทางกันตายดีกว่าที่มามัวบอบซ้ำ คงเป็นเพราะเวรกรรมทำมาแล้วจำจากทำให้ทุกข์ยากหัวใจไปนาน สู้ปลิดสังขารสิ้นชีวิตตายไปเสียดีกว่าทนร้อนใน เพราะโรคสุดวิสัยที่จะเยียวยาให้หายได้ เลยคิดปลงตกและตัดสินใจไปตกรนททั้งเป็น (ฆ่าตัวตาย) โดยคิดว่า ไปอยู่โลกหน้าจะดีกว่าโลกระทมขมขื่นนี้

ถ้าเป็นแบบนี้จะไปอยู่โลกไหนก็เหมือนกัน เพราะเราก็เป็นคนแบบนี้จะได้แบบอื่นมาแต่ที่ไหน ถ้าปฏิบัติตัวต่อสิ่งแวดล้อมไม่ถูก ย่อมจะเป็นยาพิษติดต่อกันไปตลอดอนันตกาล ไม่มีใครจะสามารถมาตัดสินใจให้เลิกแล้วกันไปได้ เพราะสิ่งสำคัญในโลกก็คือ ใจ ที่จะปฏิบัติตัวต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องแล้วอยู่สบาย ถ้าปฏิบัติไม่ถูก ไม่มีอะไรจะเป็นยาพิษที่มีโทษร้ายแรงยิ่งกว่าใจ ใครจะมีความรู้มากน้อยและเรียนจบจากที่ไหนมาก็ตาม ตอนจะเห็นผลผิด ถูก ดี ชั่ว เอาตัวรอดได้หรือไม่ได้ ทั้งทางโลกและทางธรรม จะเห็นกันตรงที่นำความรู้มาปฏิบัติต่อตัวเอง คือใจเป็นสิ่งสำคัญ

ผู้ปฏิบัติถูกตามเพศและวัยของตนชื่อว่าเป็นผู้รู้จักรักษาตน รู้จักสิ่งเกี่ยวข้องกับตนว่าจะควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร รู้จักหน้าที่การงานที่จะเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่ตน รู้จักการเก็บรักษาทรัพย์ รู้จักการจับจ่ายทรัพย์ รู้จักประหยัดทรัพย์ รู้จักคนควรคบหรือไม่ควรคบ รู้จักวิธีแก้ไขตัดแปลงตนเองจากสิ่งหายนะ ไม่ปล่อยตามอำเภอใจที่มีความอยากเป็นเจ้าของ เรือน รู้จักฐานะของตนเกี่ยวกับการจ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคใช้สอย รู้จักคนที่ควรสงเคราะห์ รู้จักกตัญญูกตเวทิต่อท่านที่เคยมีคุณแก่ตน รู้จักสงสารเพื่อนมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกันไม่ดูถูกเหยียดหยาม รู้จักแบ่งปันเท่าที่ควรแก่เหตุ รู้จักสังคัมที่ควรเกี่ยวข้องหรือไม่ควร รู้จักสถานที่ที่ควรไปหรือไม่ควร รู้จักสิ่งที่แสดงออกเพื่อความหายนะอยู่เสมอภายใน

ใจ ประหนึ่งน้ำล้นฝั่งในหน้าฝน ด้วยทำนบ คือธรรมเครื่องปิดกั้นอย่าให้เลยฝั่งแห่งธรรมไปได้ รู้จักเอาชนะตนจากความหายนะทุกด้าน ไม่ยอมให้ลวงล้าเข้ามาได้ รู้จักรักษาตนให้อยู่ในความพอดีเสมอเหมือนน้ำที่เต็มแก้วแล้ว รู้จักทำตนให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่ตน และผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นนิത്യ ไม่ลืมตัว ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อตามเพื่อนทุกเพศ จะทำให้เสียคนหาทางกลับตัวไม่ได้

ตนเป็นที่รักยิ่งและมีคุณค่ามาก อย่าทำให้เสียเพราะเห็นแก่เพื่อน ทั้งนี้เพราะวิชาความรู้ที่เรียนมากก็เพื่อเป็นเครื่องประดับและรักษาตัวมากกว่าสิ่งอื่น ๆ ถ้าตัวยังดีอยู่ สิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นของนอกกาย พอดคิดได้หาได้ไม่อัปจน เพื่อนฝูงทั้งหญิงและชายที่มาเกี่ยวข้องโดยมากจะเป็นคนดี มาเป็นเครื่องเสริมใจและเสริมเกียรติ ไม่มาในลักษณะเหยียบย่ำทำลายเราและศักดิ์ศรีอันเป็นที่รักยิ่งของเรา และอย่าลืมหาหลักวิชาทุกแขนงไม่ว่าทางโลกและทางธรรม เรียนมาเพื่อรักษาตนและประดับตัวให้มีความสง่างาม เพราะมนุษย์เราย่อมงามด้วยวิชาความรู้และความประพฤติ ยิ่งปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับที่เล่าเรียนมาก็ยิ่งเพิ่มความงามไม่มีวันจืดจาง ถ้านำไปใช้ในทางผิดก็ยิ่งเพิ่มความเลวลงมากกว่าคนธรรมดา ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย กลัวจะเป็นสุกรตัวหนึ่ง ๆ ที่ถูกตมตุนจากคนประเภทนั้นเท่าที่อธิบายมาก็รู้สึกจะมากเกินความจำเป็นสำหรับท่านผู้อ่าน จึงขอยุติ